

PASTABOS DĖL VADINAMŪJŲ INFINITYVINIŲ SAKINIŲ

Č. GRENDA

1. Lietuvių kalboje yra tokių beasmenių sakinių, į kurių sudėtį įeina bendratis be formaliai išreikšto asmenuojamojo veiksmožodžio ar kokios nors kitokios formos, pvz.: Tai ką joms *daryti*? LT335. *Nusispiauti* tik tokia nauda, ne *vogti*... Žem RI 392. Nežinojo žmogus, ir ką su jaučiu *daryti*, kaip tuo nenuorama *atsikratyti*. P. Cvir RVII 257.

Lingvistinėje literatūroje tokio tipo sakiniai vadinami beasmeniais infinityviniais, o jų predikatyviniu centru laikoma bendratis, kaip manoma, neturinti jokių pagalbinių veiksmožodžių. Tokiu būdu, prieinama išvada, kad vadinamieji infinityviniai sakiniai sudarą visiškai atskirą ir savitą beasmenių sakinių tipą¹.

1.1. Iš tikrųjų vadinamųjų infinityvinių sakinių sudėtį galima ir kitaip aiškinti. Kaip žinoma, daugumas beasmenių sakinių, į kurių sudėtį įeina bendratis, paprastai esti šitokios struktūros: „**subjekto naudininkas**²+**asmenuojamasis beasmenis veiksmožodis**+**bendratis**“: Tokius *reikia bausti*, o ne *gailėtis*. J. Avyž KK442. *Ir tenka žmogui* nuo ankstaus ryto iki nakties *eiti* ir *eiti*. V. Krėv AP217. *Beliko* tik *nugalėti* priešą arba *mirti* kovos lauke. A. Vien RI22. Kokios logikos galima *reikalauti* iš idioto? J. Avyž KK332.

Palyginus čia pateiktuosius beasmenius sakinius su vadinamaisiais infinityviniais sakiniais, nesunku įsitikinti, kad jie vienas nuo kito tesiskiria tik tuo, kad vieni jų turi formaliai išreikštą beasmenį veiksmožodį ar kitokią jo vietoj einančią formą, kiti – neturi. O nesamas kalbos struktūroje tarp formaliai išreikštų būtinas elementas laikomas nuliniu³. Todėl, pavyzdžiui, toks sakiny, kaip *Ką man daryti?* (kuris savo

¹ Žr. J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, V., 1963, p. 143.

Visiškai panašiai aiškinama ir kitų kalbų analogiški atvejai. Plg. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, II, Sintaksē, Rīgā 1962, lpp. 530; Современный русский язык, Синтаксис (под редакцией проф. Е. М. Галкиной-Фелорук), Из-во Моск. ун-та, 1957, стр. 293; А. Н. Гвоздев, Современный русский литературный язык, т. II, Синтаксис, М., 1961, стр. 94; Грамматика русского языка, т. II, 2 (Из-во АН СССР), М., 1960 стр. 40–43; А. Г. Руднев, Синтаксис современного русского языка, М., 1963, стр. 58.

² Subjekto naudininkas sakinyje dažnokai esti neišreiškiamas, nepažymimas.

³ Žr. Б. А. Успенский, Структурная типология языков, М., 1965, стр. 82.

Lietuvių kalboje bene dažniausiai nulinį variantą turi veiksmožodžio *būti* tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos: *Lapė – žvėris*; *Jis – mokynas*.

Morfologijoje nulinių galūnių pavyzdžiu yra kai kurių daiktavardžių vienaskaitos šauksmininkas (*broli, motin, motut, Jonuk, Katriut*), veiksmožodžių būsimąjo laiko 3 asmens (*eis, bėgs, sakys*...) ir liepiamosios nuosakos 2 asmens formos (*būki, rašyk*... šalia kur kas retesnių ne nulinių galūnių *būki, rašyki*...).

semantiniu turiniu iš esmės nesiskiria nuo sakinio *Ką man reikia daryti?*) laikytinas nuliniu beasmenio veiksmažodžio variantu.

1.2. Nors kiekvienas beasmenio veiksmažodžio ar kitokios formos nulinis variantas kalbos sistemoje paprastai turi ir formalųjį atitikmenį, tiksliai „atstatyti“ konkrečią jo formą ne visada lengvai įmanoma, o be to, ir nebūtina, nes, viena, galima nukrypti į subjektyvizmą, antra, atskirais atvejais nulinis variantas savo semantiniu turiniu gali prilygti to paties poklasio kelių reikšmių sumai. Mums pakanka tik konstatuoti, kuriam poklasiui priklauso tas nulinis variantas.

2. Nulinis beasmenių veiksmažodžių ar kitokių formų variantas beasmeniuose sakiniuose vartojamas gana ribotai, nes, viena, ne bet kuri forma jį gali turėti, antra, ne visų rūšių sakiniuose jis galimas.

2.1. Tas nulinis variantas paprastai esti kai kuriuose beasmeniuose klausiamuosiuose, skatinamuosiuose ir konstatuojamuosiuose sakiniuose. Bene dažniausiai jį (nulinį variantą) turi esamojo laiko veiksmažodžių *reikia*⁴, *dera*, *pridera*, *verta*... ir bevardės giminės neveikiamųjų dalyvių (einančių sudurtinių formų nariais) *galima*, *būtina*, *įmanoma*, *skirta*, *lemta*... formos, kurias lietuvių kalbos sistemoje galima laikyti vienos pozicijos sintaksiniais variantais⁵. Pvz.:

Kam *raudinti* tokios jaunos mergaitės širdelę. I. Simon RI69. Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų: „Ką, ką, ką? ką jums *atnešti*?“ A. Baran AŠ14. – O kur man *arti*? – klausia bernas. LT370. Ar man *sėsti* martelių suololeį? JD56. – Ar *jot*, ar *nejot* Pas jauną mergelę? JD102. – Gal *uždegti* šviesą? – pasiūlė Laimutė. T1965/117.

Kad pono neklauso, klebonui *apskusti*. ŽemRIII389. Pirma jam gerai *įkrėst*, paskui lauk *išmest*. Srd. *iškratyti*, *iškratyti* tas kipšienes davatkas. Žem RI398. *Išmest* šunims tavo pilvą, ką [=kad] toks nesveikas. LKŽV369.

E, bet ko ten ir *norėti* iš Levuko! J. Balt RIV8. Jau ką *barti*, tai Gabrij. LKŽV366. Girtam *gulti*, senam *mirti*. LKŽIII1717. Vogtu arkliu tik kalėjiman *važiuoti*. PPI39. Tau – duonos lentynose trupinius *rinkti*, *krebždėti*... E. Miež LE78. Žinoma, ne man *spręsti* apie savo eilių vertę. V. Myk-PutRIII192. Ne mokslus *eiti*, o kelią *važiuoti* mums. J. BaltRIV30.

Tų pačių formų nulinis variantas gali būti vartojamas ir atsakymuose į klausimus. Pvz.:

- Ar *pasakot*?
- *Pasakot*. LT392.

2.2. Gana dažnai bendratis, priklausanti nuliniam pagrindinio nario variantui, vartojama ir tam tikro tipo šalutiniuose sakiniuose (netiesioginiuose klausimuosiuose). Pvz.:

Grėtė nežino, kur veidą *kreipti*. I. Simon RIV340. Lapė galvojo, galvojo, kaip *patekti* į krikštynas. LT296. Spręsim, ką su jais, nenaudėliais, *daryti*. T1965/263.

2.3. Be minėtųjų atvejų, nulinį variantą gali turėti ir tariamosios nuosakos formos *pavyktų*, *pasisektų*, *būtų galima*, *būtų įmanoma*... Jos vartojamos sakiniuose

⁴ Tarmėse ta pačia reikšme, kaip veiksmažodis *reikia*, vartojamas taip pat veiksmažodis *būti* (pvz.: Ko gi jam *buvo* bėgt? A. Gud-Guz RI154; Kam tau *buvo* sakyti, kad aš turiu pinigų LKŽV368).

⁵ Plg. Т. П. Ломтев, Современное языкознание и структурная лингвистика. – Теоретические проблемы современного советского языкознания, М., 1964, стр. 147.

se, reiškiančiuose ko nors geidimą, troškimą. Pvz.:

O, kad oro plačiau kiek *pasemt* krūtine! MairRI82. — Tai kad man taip *pasivažinėti!* — pereina jam per galvą mintis. J. BilRI161. Na, kad taip *pagaut* dabar prakeiktasai!... A. Gud-GuzRI345.

Plg. pateiktuosius pavyzdžius su „O, kad oro plačiau kiek *pavyktų* (*būtų galima...*) *pasemt* krūtine“.

2.3.1. Pageidavimą, o kartais ir abejojimą reiškiančiuose sakiniuose vietoj bendraties esti vartojamas ir būtojo laiko padalyvis: Kad taip mums *pavakarieniavus!* LKŽV37.

2.4. Ir pagaliau retkarčiais nulinį variantą gali turėti (*yra*) *juokai*, (*yra*) *niekai*, *nieko nereiškia*... Pvz.:

Jam *musispiaut* į tai, kad žmogus kenčia dėl jo klaidos, kaltės TI965/134.

3. Kadangi lig šiol lietuvių kalbos sintaksės vadovėliuose apie beasmenių formų nulinį variantą niekur net neužsiminta, todėl, apžvelgus pateiktuosius pavyzdžius, gali kilti klausimas, ar tikslinga vadinamuosiuose beasmeniuose infinityviniuose sakiniuose „ieškoti“ nulinio varianto, ar tai nėra išsigalvojimas, mažai pagrįstas spėliojimas, ar ne geriau tokią bendratį laikyti savarankiška? Kas gi mums įrodo, kad čia tikrai esama kurios nors minėtosios formos nulinio varianto?

3.1. Kad tokio tipo sakiniuose esama nulinio varianto, rodo štai kas.

3.1.1. Pirma, bet kuriame beasmeniam sakinyje, turinčiame nulinį variantą, galimas ir formaliai išreikštos formos „atstatymas“. Sakinio semantinis turinys po tokio „atstatymo“ iš esmės nepakinta, plg.: Tai kam mums *tolintis* nuo kits kito, kad širdys traukias į kupetą VaižgRI308 ir Tai kam mums *reikia tolintis*... Kam *nešioti* tuos skausmus? P. VaičRI7 ir Kam *reikia (verta) nešioti* tuos skausmus? Kaip *susisukti* mažą lizdelį? S. Nėr RI481 ir Kaip *reikia (galima) susisukti* mažą lizdelį? Kur dabar man *eiti?* kur *ieškoti* kelio? S. Nėr RII100 ir Kur dabar man *reikia (lemta, skirta...) eiti?*.. Tai kur jai *pasidėti?* I. Simon RV427 ir Tai kur jai *reikia (galima, įmanoma...) pasidėti?*

Ir atvirkščiai. Ten, kur tokio tipo sakiniuose yra formaliai išreikštas beasmenis veiksmažodis, jo vietoj galimas ir nulinis variantas. Plg.:

Aš nežinau, kur akis *reik kišti* vagiant? Žem RI388. — Aš nežinau, kur akis *kišti* vagiant? Kad taip man *pavyktų* ją gauti! LKŽV37. — Kad taip man ją *gauti!*

3.1.2. Antra, sakiniuose su beasmenės formos nuliniu variantu, kaip jau minėta, paprastai suvokiamas esamasis laikas. Pvz.:

Kam *gainioti* be reikalo arklius... I. Simon RV34. Kodėl *nenueiti*, jeigu kviečia? J. BaltRI249. Ar jo *klausyti?* I. Simon RII336. — Taigi taigi, kaipgis, man, mat, *nepakelti!* Žem RI179. *Atidėt* ir *saugot* kuo stropiausiai. V. Myk-Put RVII87.

Jeigu esamajame laike lengvai išsiverčiama su nuliniu variantu, tai būtajame kartiniame, būtajame dažniniame ir būsimajame laike ir tariamojoje nuosakoje be asmenuojamojo veiksmažodžio ar bevardės giminės dalyvio (sutapusio su veiksmažodžio *būti* asmenuojamąja forma) čia nebeišsiverčiama. Plg.: Kam *gainioti* be reikalo arklius... I. SimonRV34. — Kam *reikėjo (reikėdavo, reikės, būtų reikėję...)* *gainioti* be reikalo arklius... Kodėl *nenueiti*, jeigu kviečia? J. BaltRI249. — Kodėl *reikėjo (vertėjo...) nenueiti*...

Vadinasi, visus šiuos sakinius turime laikyti vienos paradigmos, vienos struktūros sakiniais⁶. Tik vieni iš jų turi nulinį beasmenio veiksmažodžio ar bevardės giminės dalyvio variantą, kiti – formaliai išreikštą.

3.1.3. Trečia, beasmeniai veiksmažodžiai ar bevardės giminės dalyviai, sudarantys junginius su bendratimi, gali valdyti subjekto naudininką (žymintį veikėją). Pvz.:

Kelias naktis *naujajuriams teko gulėti* po atviru dangumi. P. CvirRV50. Narsios tautos *vadui* taip ir *dera kalbėti*. V. KrėvDŠP219.

O vadinamuosiuose beasmeniuose infinityviniuose sakiniuose taip pat gana dažnai vartojamas (žinoma, jei to reikalauja kalbėjimo situacija) subjekto naudininkas, nors šiaip bendratis tokios formos niekada nereikalauja. Pvz.:

Ko *man skubėti*, laiko pakaks. V. KrėvAP78. Tai kur *jai pasidėti*? I. Simon RV427. Jau nebe *man mokytis*! A. Gud-GuzRI296.

Pateiktuosiuose pavyzdžiuose subjekto naudininkas kaip tik ir yra valdomas kurio nors beasmenio veiksmažodžio ar kitokios formos nulinio varianto. Teigdami, kad bendratis čia yra savarankiškas, nuo nieko nepriklausantis narys, kad čia nesama jokio nulinio varianto, mes niekaip negalėtume paaiškinti, iš kur sakinyje atsiranda subjekto naudininkas, kieno jis valdomas, kam priklauso; nes sakinį sudarantys žodžiai (išskyrus įterpinius) tarpusavy paprastai esti susiję kokiu nors gramatiniu ryšiu, vienas žodis paprastai reikalauja atitinkamos kito žodžio formos.

3.1.4. Ir pagaliau ketvirta. Kaip žinoma, tranzityvinei bendračiai patekus į beasmenę konstrukciją, vietoj objekto galininko kai kuriose tarmėse (rytiečių, rytų dzūkų, iš dalies viduriečių, rytinės dalies žemaičių ir kt.) dažniausiai vartojamas objekto vardininkas⁷. Pvz.:

Ne *sodinti girios reikia*, bet *mylėti*... V. KrėvDŠP64. Bene jam *darbas rūpės dirbti*? J. JablRI141.

Lygiai tokie patys reiškiniai esti ir vadinamuosiuose beasmeniuose infinityviniuose sakiniuose: tranzityvinė bendratis čia tose pačiose tarmėse taip pat dažniausiai valdo objekto vardininką, kurio atsiradimą, be abejonės, nulemia nulinio beasmenio varianto buvimas. Pvz.:

Kas jam dabar daryt? LKŽV361. – O kur *jaučiai statyti*? LT371. Ar tau, sūneli, *mergelės vilioti*? J. JablRI454. O kam tas *alus šaldyt*? Pnm. Maž jau šito(j) daina yra užrašyta, tai kam *ji* ir *rašyt* daugiau LKŽV368. – Tu namie, tau ir *arkliai žiūrėti*... Žem RIII238. [...] tai jis tave pamokys, kur *rasti ramybė*, kaip užrūstintieji *dievai permaldauti*. V. KrėvAP34.

Jeigu pateiktuosiuose pavyzdžiuose nebūtų beasmenio veiksmažodžio ar kitokios formos nulinio varianto, objekto vardininkas čia nebūtų galimas.

4. Baigiant norėtusi padaryti kai kurias išvadas ir pateikti vieną kitą pasiūlymą, į kuriuos vertėtų atsižvelgti, tyrinėjant lietuvių kalbos sintaksę.

⁶ Plg. Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка, М., 1966, стр. 152.

⁷ Žr. M. Sivickienė, Kai kurie beasmenių sakinių tipai Malkavos tarmėje (BTSR, Magilovo srt., Mstislavlio rajonas). – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. II, V., 1959, p. 234; Б. А. Ларин, Об одной славяно-балто-финской изоглоссе. – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. VI, V., 1963, p. 100–103.

4.1. Vadinamuosius infinityvinius sakinius reikėtų priskirti tam pačiam sakiniių tipui, kaip ir beasmenius sakinius su formaliai išreikštu veiksmažodžiu ar kitokia forma, sudarančia predikatyvinį sakinio centrą. Vienų modalumas ir predikatyvumas perduodamas nuliniu variantu, kitų – formaliu. Kadangi tie sakiniai įeina į vieną paradigmą, todėl vadinamuosiuose infinityviniuose sakiniuose esančią bendratį reikėtų laikyti ne vientisine sakinio dalimi, o sudėtinės sakinio dalies nariu.

4.2. „Savarankiškos“ bendraties beasmeniam (kaip ir asmeniniam) sakinyje negali būti. Ji tėra tik priklausoma (nuo formaliai išreikšto arba nulinio varianto).

4.3. Terminu beasmeniai infinityviniai sakiniai reikėtų, gal būt, iš viso atsisakyti ir vadinti tuos sakinius beasmeniais sakiniais.

4.4. Vadovaudamiesi iškeltaisiais argumentais, mes, atrodo, šiek tiek suprastintume sintaksės mokslą.

Šiaulių K. Preikšo v. pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos ir literatūros
katedra

Iteikta
1966 m. spalio mėn.

Sutrumpinimai

- J. Avyž KK^o – J. Avyžius, Kaimas kryžkeleje, V., 1964.
 J. BaltR – Juozas Baltušis, Raštai, t. IV, V., 1959.
 A. BaranAŠ – Antanas Baranauskas, Anykščių šilelis, V., 1954.
 J. BilR – J. Biliūnas, Raštai, t. I, 1954.
 P. CvirR – P. Cvirka, Raštai, t. I, VII, V., 1959.
 A. Gud-GuzR – A. Gudaitis-Guzevičius, Raštai, t. I, V., 1960.
 J. JablR – J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, V., 1957.
 JD – Antanas Juška, Lietuviškos dainos, t. I, V., 1954 (skaitmenys rodo dainų numerius).
 V. KrėvAP – Vincas Krėvė, Apsakymai ir padavimai, V., 1955.
 V. KrėvDŠP – Vincas Krėvė, Dainavos šalies senų žmonių padavimai, V., 1957.
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, t. III, V., 1956, t. V, V., 1959.
 LT – Lietuvių tautosaka. Užrašyta 1944–1956, V., 1957.
 MairR – Maironis, Rinktiniai raštai, t. I, V., 1956.
 E. MiežLE – Eduardas Miežlaitis, Lyriniai etiudai, V., 1964.
 V. Myk-PutR – V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. III, VI, V., 1959.
 Srd – Seredžius, Jurbarko r.
 S. Nėr – Salomėja Nėris, Raštai, t. I–II, V., 1957.
 PnmR – Panemunėlis, Rokiškio r.
 PP – Patarlės ir priežodžiai, V., 1958.
 I. SimonR – I. Simonaitytė, Raštai, t. I, V., 1956, t. IV, V, V., 1958.
 T – „Tiesa“ (pirmieji skaitmenys rodo metus, antrieji – laikraščio numerį).
 P. VaičR – P. Vaičaitis, Rinktinė, V., 1956.
 VaižgR – Vaižgantas, Rinktiniai raštai, t. I, V., 1957.
 A. VienR – A. Vienuolis, Raštai, V., 1950.
 ŽemR – Žemaitė, Raštai, t. I–III, V., 1956.

^o Romėniški skaitmenys prie sutrumpinimo rodo tomą (jeigu yra), o arabiški – puslapius arba kūrinių numerį (numeris nurodomas atskirai prie sutrumpinimo paaiškinimo).

В статье на материале современного литовского языка исследуются структурные особенности так называемых инфинитивных предложений и устанавливается их место среди других безличных предложений.

Изученный материал свидетельствует о том, что инфинитив в так называемых инфинитивных предложениях является не самостоятельным, независимым членом, как принято утверждать, а зависит от какой-либо безличной нулевой формы. Значит, инфинитивные и безличные предложения, главный член которых выражен спрягаемым глаголом или словом категории состояния, входят в одну парадигму. Нулевой вариант может чередоваться с формами настоящего времени безличных глаголов *reikia, dera, pridera, verta...*, со словами *galima, įmanoma, būtina, lemta, skirta...*, а также сравнительно редко с формами сослагательного наклонения *tektų, pavyktų, pasisektų, būtų galima, būtų įmanoma...* В некоторых так называемых инфинитивных предложениях ощущается отсутствие слов (*yra*) *juokai, (yra) niekai, nieko nereiškia...* Все эти формы в инфинитивных предложениях занимают одну синтаксическую позицию.

Наличие нулевого варианта доказывается следующими аргументами:

1. В каждом инфинитивном предложении вместо нулевого варианта возможно восстановление материально выраженной безличной формы без изменения семантического содержания данного предложения, ср.: *Ką daryti? — Ką reikia daryti?* И, наоборот, вместо материально выраженной безличной формы возможен нулевой вариант, ср.: *Aš nežinau, kur akis reik kišti vagiant. Žem RI 388 — Aš nežinau, kur akis kišti vagiant.*

2. Нулевой вариант бывает только в некоторых формах данной парадигмы. Так, например, если в настоящем времени у некоторых глаголов употребляется нулевой вариант, то в прошедшем (однократном и многократном) и в будущем временах, а также в сослагательном наклонении уже невозможно обойтись без материально выраженной безличной формы тех же глаголов. Здесь обязательно появится материально выраженная форма. Семантическое содержание (не считая времени и наклонения) остается таким же, ср.: *Kam gainioti be reikalo arklis... I. SimonRV34 — Kam reikėjo (reikėdavo...) gainioti be reikalo arklis...*

3. В структуре так называемых инфинитивных предложений может употребляться дательный субъекта (дательный субъекта обычно управляется безличными глаголами). Он, несомненно, зависит от нулевого варианта, ибо в предложениях такого рода дательный падеж инфинитивом не управляется, напр.: *Ko man skubėti, laiko pakaks. V.KrėvAP78. Tai kur jai pasidėti? I. SimonRV427. Jau nebe man mokyti! A.Gud-GuzRI296.*

4. Транзитивный инфинитив, будучи зависимым от безличного глагола или от какой-нибудь другой безличной формы, может управлять (особенно в диалектах Восточной Литвы) не винительным, а именительным объекта.

Таким же свойством характеризуется и инфинитив, выступающий в так называемых инфинитивных предложениях, напр.: — O kur jaučiai statyti? LT371. Это еще раз свидетельствует о структурной тождественности этих двух разновидностей безличных предложений.

Так как безличные предложения с материально выраженной формой и так называемые инфинитивные предложения с нулевым вариантом составляют одну парадигму, предлагается считать их предложениями одного типа. Инфинитив как в первом, так и во втором случае является зависимым. По всей вероятности, следует отказаться и от самого термина безличные инфинитивные предложения.